

ДО ІСТОРІЇ ГРАМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

© Володимир Рудий, 2000

Львівський національний університет

Грама­тична тер­міно­логія - це сукупність слів або словосполучень, що виражають чітко окреслене поняття з граматики, як однієї з галузей лінгвістичної науки. Обов'язковими вимогами до гра­ма­тичних термінів, як і до термінів з будь-якої іншої галузі науки, є системність, адекватність поняттю, виразником якого є той чи інший термін, тенденція до моносемантичності в межах свого термінологічного поля, відсутність експресивного забарвлення і стилістична нейтральність. Однак наявність чималої кількості термінів - дублетів в тому числі й для визначення науки про мову (пор., наприклад, рос. языкознание, языковедение й лингвистика, укр. мовознавство і лінгвістика, нім. Sprachwissenschaft, Sprachkunde, Sprachlehre і Linguistik) свідчить про те, що терміни не завжди відповідають всім цим вимогам. Це пояснюється тим, що гра­ма­тична тер­міно­логія формувалася протягом всієї історії мовознавства і певну роль тут, безумовно, відіграла непогодженість слововжитку між різними науковими школами і напрямками, насамперед у доборі джерел найменування.

Характерним у цьому відношенні є історія становлення гра­ма­тичної тер­міно­логії на позначення частин мови. Вчені ще й досі сперечаються щодо критеріїв, які пропонуються як основа для виділення частин мови. Такий поділ слів здійснюється переважно за трьома основними критеріями – морфологічним, семантичним і синтаксичним, взятими в сукупності. Інколи додають ще словотворчий критерій, оскільки моделі словотвору – специфічні в межах кожної окремої частини мови. Проте мовознавці не завжди дотримуються єдності цих принципів, внаслідок чого одна частина мови виділяється на основі одних ознак, а інша – на основі інших. До того ж є чимало випадків, коли слова дуже важко вкладаються в рамки виділюваного класу. Так, наприклад, виділення числівників як окремої частини мови оправдано з погляду семантичного критерію, однак за своїми синтаксичними функціями окремі з них примикають до іменників (Hundert von Zuschauern), прикметників (der dritte Brief), неозначених займенників (manche Menschen) чи до прислівників (Es klingelte dreimal).

Або, скажімо, слова - омоніми Laut / laut залежно від їх функції у складі словосполучень і речень можуть виступати як іменник (der Laut), прикметник (laut sprechen) і як прийменник (laut Vorschrift). Так само діеприкметники мусять належати водночас до двох різних класів, оскільки, з одного боку, вони виражають ознаки (як прикметники і прислівники), з іншого – зберігають (якщо вони не ад'єктивізовані) тісний зв'язок з дієсловами, виражаючи час і стан: пор. die glänzende Sonne; das geliebte Kind; er arbeitet spielend; die aufgehende / aufgegangene Sonne. Крім того, різні типи конверсії переміщують слова з одного класу до іншого.

Питання про поділ слів на лексико-гра­ма­тичні класи має дуже давню історію. Ще грецький філософ Платон, виходячи з логічного аналізу речень, робить першу спробу намітити частини мови і розрізняє дієслово (rhema – «Aussage») та ім'я (onoma - «Namen»). Представники олександрійської гра­ма­тичної школи Арістарх і Діонісій Фракійський (II ст. до н.е.) вперше виділили вісім частин мови (partes orationis). Римський гра­ма­тист К.Р. Палемон (I ст. н.е.) услід за ними також називає вісім частин мови, а саме: nomen (ім'я), pronomen (займенник), verbum (дієслово), participium (діеприкметник), adverbium (прислівник), praepositio (прийменник), coniunctio (сполучник), але замість грецького член вживає interjectio (вигук). Ця кількість залишається до середньовіччя. Хр.Аделунг (XVIII ст.) розрізняє вже десять частин мови (включно з вигуком).

У сучасних шкільних граматиках німецької мови виділяється десять або дев'ять частин мови залежно від того, чи артикль вважається окремою частиною мови чи відноситься до займенників. У теоретичних граматиках німецьких і вітчизняних лінгвістів кількість частин мови коливається від п'яти до чотирнадцяти. На думку В.Шмідта, не повинно бути двох граматик – одна для учнів загальноосвітніх шкіл, а інша – для фахівців, тому він пропонує компромісний варіант класифікації, у складі якої сім частин мови з відповідними підгрупами – Funktionsklassen [10, С.73].

У більшості цих класифікацій й досі зберігаються відповідні граматичні терміни латинського походження, започатковані римським граматистом К.Р.Палемоном. Правда, ще у XVII ст. намічається тенденція до заміни латинських термінів німецькими. Так, наприклад, Й.Г.Шоттель з успіхом онімечує цілу низку латинських граматичних термінів, зокрема Einzahl, Fall, Geschlecht, Mehrzahl, Sprachlehre, Wörterbuch, Wortforschung, в тому числі й Hauptwort і Zahlwort на позначення частин мови.

Пізніше німецький граматист Й.Ербен для позначення прикметників і прислівників вживає єдиний термін – неологізм Beiwort, а для прийменників і сполучників – Fügewort.

Цей процес онімечення чи створення зовсім нових термінів триває й досі, в результаті чого в граматичній науці можливі паралельні терміни - автохтонні та латинські, як наприклад: Ding-, Gegenstands-, Haupt-, Nennwort (Substantiv), Aussage-, Tätigkeits-, Vorgangs-, Zeitwort (Verb), Eigenschafts-, Art-, Beiwort (Adjektiv), Kennzeichnungs-, Umstandswort (Adverb), Anzeige-, Form-, Fürwort (Pronomen), Zahlwort (Numerale), Verhältniswort, Fallfügteil (Präposition), Bindewort (Konjunktion), Ausdrucks-, Ausrufs-, Empfindungswort (Interjektion), Lage-, Füllwort та інші.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що у мовознавстві назріла потреба в упорядкуванні граматичної термінології, зокрема з великої кількості паралельно існуючих дублетів, триплетів і т.д. виділити ті з них, які найбільш точно розкривали би суть і специфіку позначеного даним терміном мовного явища.

1. О.С.Ахманова. *Словарь лингвистических терминов*. М., 1966; 2. Л.А.Булаховский. *Нариси з загального мовознавства*. К., 1959; 3. Д.І.Ганич, І.С.Олійник. *Словник лінгвістичних термінів*. К., 1985; 4. Б.Н.Головин. *Введение в языкознание*. М., 1977; 5. J.Erben. *Abriss der deutschen Grammatik*. Akademie-Verlag, Berlin, 1961; 6. W. Jung. *Grammatik der deutschen Sprache*. Leipzig, 1968; 7. *Kleine Enzyklopädie. Deutsche Sprache*. Leipzig, 1983; 8. M.D. Stepanowa, G.Helbig. *Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig, 1981; 9. E.Otto. *Die Wortarten*. In: *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 1928; 10. W.Schmidt. *Grundfragen der deutschen Grammatik*. Berlin, 1973; 11. W.Schmidt. *Die deutschen Wortarten aus der Sicht der funktionalen Grammatik betrachtet*. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam. Sonderheft*. 1964.

СЛОВОТВІРНИЙ СЛОВНИК АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

© Лариса Кислюк, 2000

Інститут мовознавства НАН України, Київ

Питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію, постійно збагачуючи словниковий склад сучасних мов та впливаючи на їхній розвиток. Відображаючи суспільно-економічні процеси та зміни, мова задовольняє суспільні процеси в запозиченні та творенні нових слів. Скажімо, слів *дизайн, дизайнер, менеджер, менеджмент, комп'ютеризація* тлумачний Словник